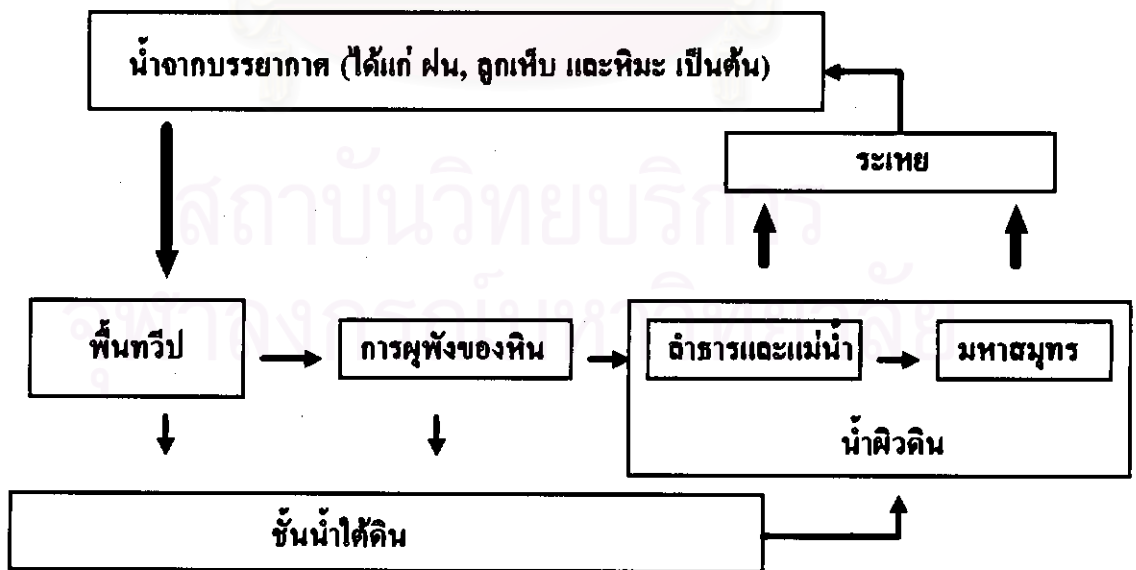

1.1 คำนำ

น้ำที่พบบนโลกเป็นส่วนหนึ่งของอุทกวัฏจักร (รูป 1) ซึ่งเป็นวัฏจักรที่เกิดจากการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงสถานะของน้ำที่อยู่ในอุทกภาค โดยเมื่อหยาดน้ำฟ้า (precipitation) ได้แก่ ฝน ลูกเห็บ และหิมะ ที่ตกจากบรรยากาศลงสู่พื้นทวีปก็จะไหลต่อไปสู่มหาสมุทร ผ่านทางลำธาร แม่น้ำ และธารน้ำแข็ง แต่สำหรับในประเทศเขตร้อน น้ำบนผิวทวีปส่วนใหญ่ถูกนำลงสู่มหาสมุทร โดยผ่านทางลำธารและแม่น้ำเป็นหลัก น้ำบางส่วนอาจถูกเก็บกักอยู่ในทวีปช่วงระยะเวลาหนึ่งก่อนที่จะถูกนำลงสู่ทะเล ในขณะที่เดียวกันน้ำผิวดินในลำธาร แม่น้ำ และมหาสมุทรก็มีการระเหยกลายเป็นไอกลับสู่บรรยากาศจนครบวัฏจักร

น้ำจากบรรยากาศเมื่อตกลงสู่พื้นทวีปซึ่งประกอบด้วยหินชนิดต่างๆ น้ำบางส่วนจะทำให้เกิดการกร่อนของหิน หรือช่วยทำให้กระบวนการผุพังของหินเกิดได้ดีขึ้น และเป็นตัวกลางในการพัดพาเอาผลที่ได้จากกระบวนการเหล่านี้จากพื้นทวีปลงสู่มหาสมุทรผ่านทางลำธารและแม่น้ำปีละหลายพันล้านตัน ลักษณะทางธรณีวิทยาและสภาพการผุพังที่เกิดขึ้นจึงมีส่วนอย่างมากในการควบคุมองค์ประกอบทางเคมีของน้ำผิวดิน

รูป 1 อุทกวัฏจักร (Gilluly และคณะ, 1968)

เพื่อช่วยให้เข้าใจได้ดียิ่งขึ้นว่าการผุพังของหินจะมีผลต่อองค์ประกอบทางเคมีของน้ำผิวดินอย่างไร จึงเริ่มพิจารณาจากแร่ (Minerals) ที่ประกอบขึ้นเป็นหินที่พบบนผิวโลกซึ่งมักมีกำเนิดมาจากสถานะที่แตกต่างกัน แร่แต่ละชนิดจึงเสถียรที่อุณหภูมิ ความดัน และภาวะช่วงใดช่วงหนึ่ง หรืออีกนัยหนึ่งคือ ในสภาพแวดล้อมเฉพาะที่หินกำเนิดขึ้นมาเท่านั้น เช่น โอลิวีน เป็นแร่ที่ตกผลึกจากหินหนืดในที่ลึกซึ่งมีอุณหภูมิและความดันสูง หากแร่นี้ไหลต่ออยู่ตามผิวโลกซึ่งมีสถานะแตกต่างไปจากสถานะที่เกิด แร่โอลิวีนจะไม่เสถียรและจะเกิดการผุพังเปลี่ยนสภาพไปเป็นแร่ทุติยภูมิ เช่น เซอร์เพนทีน และทัลก์ ที่เสถียรต่อสถานะบนพื้นผิวโลกได้ดีกว่า ด้วยเหตุนี้ หินซึ่งประกอบด้วยแร่ตั้งแต่หนึ่งชนิดขึ้นไปจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเสถียรภาพของชนิดแร่ที่เป็นองค์ประกอบ

หินที่อยู่บนผิวโลกส่วนใหญ่ไม่ว่าจะมีกำเนิดจากสภาพแวดล้อมใดก็ตาม มีแนวโน้มที่จะเกิดการผุพังหรือมีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งสิ้น เพื่อให้ส่วนประกอบต่างๆ มีเสถียรภาพต่อสภาพแวดล้อมบนผิวโลก การผุพัง (Weathering) สลายตัวของหิน สามารถจำแนกได้เป็น 2 แบบ คือ

1.1.1 การผุพังทางกายภาพ (Physical หรือ Mechanical weathering)

การผุพังทางกายภาพ หมายถึง กระบวนการผุพังที่ทำให้หินแตกหัก มีขนาดเล็กลง และทำให้แร่หลุดออกจากหิน ซึ่งโดยทั่วไปหรือเมื่อกล่าวรวมๆ แล้ว การผุพังแบบนี้ไม่ทำให้ส่วนประกอบของหินหรือแร่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น ผลที่ได้จึงมีองค์ประกอบทางเคมีเหมือนวัสดุต้นกำเนิด

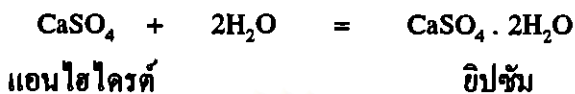
การผุพังทางกายภาพสามารถเกิดขึ้นได้หลายทาง คือ

- จากกิจกรรมของสิ่งมีชีวิต
- การแข็งตัวของน้ำในบริเวณที่เย็นจัด เช่น ขอดภูเขาสูง
- การเกิดแร่ใหม่จากการผุพังอยู่กับที่ซึ่งมีผลทำให้เกิดแรงดันกระทำต่อกัน ทำให้เม็ดแร่หลุดหรือหลวม และหินแตกออก
- การผ่อนคลายความดัน (pressure release on unloading) โดยเมื่อหินนั้นเกิดอยู่ที่ระดับความดันสูง เช่น หินอัคนี และหินแปร ครั้นเมื่อไหลพื้นผิวโลกความดันลดระดับลงทำให้หินแตก
- ผลของอุณหภูมิที่แตกต่างกันมากระหว่างกลางวันและกลางคืน ทำให้เกิดการหดและขยายตัวของหินจนเกิดการแตกหักในที่สุด

● ไฮเดรชัน (hydration)

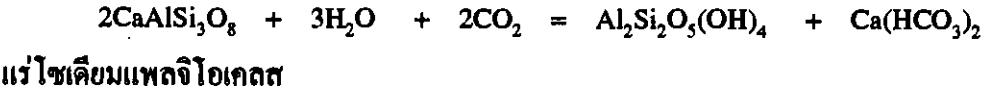
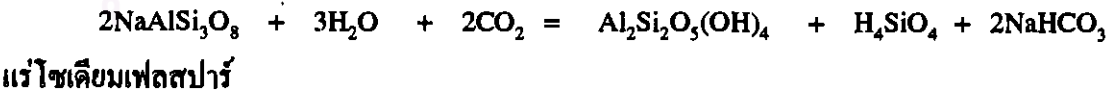
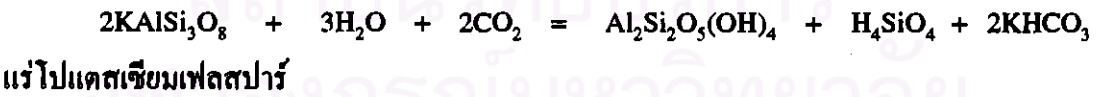
ปฏิกิริยานี้เป็นปฏิกิริยาทางเคมีที่เติมน้ำเข้าไปในแร่แล้วทำให้ได้แร่ใหม่ ส่วนปฏิกิริยาที่ย้อนกลับ คือ ดีไฮเดรชัน (dehydration) ซึ่งเป็นปฏิกิริยาที่ทำให้น้ำถูกขับออกมาจากแร่ ในโซนของการผุพัง น้ำที่มีมากพอจึงมักทำปฏิกิริยากับแร่ที่ไม่มีน้ำในโครงสร้าง ดังในปฏิกิริยา

● ไฮโดรไลซิส (hydrolysis)

ปฏิกิริยาทางเคมีที่เกิดขึ้นระหว่างแร่กับน้ำ โดยเฉพาะแร่ซิลิเกต นั้นนอกจากจะยึดเหนี่ยวกันด้วยพันธะไฮโดรเจนแล้ว น้ำยังสามารถแตกตัวออกเป็นไฮโดรเจนไอออน (H⁺) และไฮดรอกซิลไอออน (OH⁻) ซึ่งมีความเป็นอิสระที่จะจับกับสารอื่นด้วย น้ำในธรรมชาติจึงมีไอออน เช่น ไบคาร์บอเนตไอออน (HCO₃⁻), ซัลเฟตไอออน (SO₄²⁻), คลอไรด์ไอออน (Cl⁻), แคลเซียมไอออน (Ca²⁺), แมกนีเซียมไอออน (Mg²⁺), โซเดียมไอออน (Na⁺), และ โพแทสเซียมไอออน (K⁺) ละลายอยู่ ไอออนเหล่านี้ อาจมาจากการแทนที่ หรือทำปฏิกิริยาของไฮโดรเจนไอออน และไฮดรอกซิลไอออนกับอะตอมที่มีประจุในผลึกของแร่ชนิดต่างๆที่เป็นองค์ประกอบหิน ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นการทำลายโครงสร้างเดิมของผลึก ทำให้ไอออนดังกล่าวที่มีอยู่ในโครงสร้างผลึกสามารถละลายออกมาในสารละลายไบคาร์บอเนต ส่วนแร่ที่เป็นสารประกอบของอลูมิเนียมและเหล็กมักเกิดปฏิกิริยากับน้ำ เกิดเป็นสารประกอบไฮดรอกไซด์ที่ไม่ละลายน้ำ และซิลิกาจะถูกปล่อยจากซิลิเกตในสภาพสารแขวนลอยคล้ายฝุ่นในน้ำหรือในรูปของกรดซิลิซิก (H₄SiO₄)

เนื่องจากแร่เฟลตสปาร์เป็นแร่ที่พบมากในชั้นเปลือกโลก ดังนั้นการผุพังทางเคมีโดยวิธีไฮโดรไลซิสจึงมีปฏิกิริยาเกิดขึ้นดังนี้

ในปฏิกิริยาเหล่านี้ทำให้ได้แร่ดินเหนียว เช่น คาโอลินต์ สารละลายโบคาร์บอเนตของธาตุโปแตสเซียม โซเดียม และแคลเซียม ซึ่งสามารถละลายน้ำได้ดี และกรดซิลิกที่มาจากซิลิกาในแร่อร์โทเคลส (หรือ แร่โปแตสเซียมเฟลสปาร์) และแอลไบต์ (หรือแร่โซเดียมเฟลสปาร์) สามารถละลายน้ำได้ หรือเป็นสารฐานในสารละลายโบคาร์บอเนตของโปแตสเซียม โซเดียม หรือ แคลเซียม

● **คาร์บอเนชัน (carbonation)**

แร่ที่ประกอบด้วยธาตุแคลเซียม แมกนีเซียม โซเดียม และโปแตสเซียม สามารถทำปฏิกิริยากับน้ำฝนที่ละลายเอาก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ และเกิดเป็นสารประกอบคาร์บอเนตและโบคาร์บอเนตของธาตุเหล่านี้

● **สารละลาย (solution)**

แร่ที่ละลายในน้ำได้โดยตรง เช่น เฮไลต์และยิปซัม หรือเกิดปฏิกิริยาเคมีกับกรดในธรรมชาติแล้วละลายน้ำ เช่น ลิโมนิต์ละลายในกรดกำมะถัน กรดในธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากการผุพังสามารถช่วยเพิ่มกระบวนการผุพังให้เกิดได้ดียิ่งขึ้น เช่น กรดกำมะถันที่เกิดจากแร่ไพไรต์ และแร่ซัลไฟด์อื่นๆ สามารถทำปฏิกิริยากับแร่ต่างๆ ในหิน นอกจากนี้ กรดอินทรีย์ที่เกิดจากกระบวนการนี้มีฤทธิ์เป็นกรดอ่อน ก็สามารถทำปฏิกิริยากับแร่ได้ด้วย

ความทนทานของแร่ต่อการผุพังทางเคมี

เมื่อแร่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ทำให้ตัวเองไม่เสถียร แร่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยการผุพังทางเคมี โดยที่แร่บางชนิดอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่าย แต่บางชนิดอาจจะเปลี่ยนแปลงได้ยาก โดยทั่วไป แร่ในหินอัคนีซึ่งเกิดที่อุณหภูมิสูงมักไม่ทนทานต่อการผุพังทางเคมีที่ผิวโลก ในขณะที่แร่ซึ่งเกิดที่อุณหภูมิต่ำมักเป็นแร่ที่ทนทานในสภาพแวดล้อมบนผิวโลก นอกจากนี้ลักษณะของโครงสร้างผลึกและส่วนประกอบทางแร่ก็มีผลต่ออัตราการผุพังเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ Goldich (1938) จึงได้จัดเรียงลำดับอัตราความทนทานของแร่สามัญที่พบมาก ดังแสดงในตาราง 1 และอัตราความทนทานของแร่เหล่านี้จะกลับกับชุดปฏิกิริยาโบริน โดยแร่ที่ทนทานที่สุดในสภาพแวดล้อมบนผิวโลก ได้แก่ ควอตซ์

ในหินแปรและหินตะกอนการผุพังของแร่ก็มีลักษณะที่เกิดขึ้นคล้ายคลึงกับในหินอัคนี โดยที่เมื่อแร่ต่างๆ ในหินเกิดการผุพังทางเคมี ผลก็คือ แคตไอออน (cations) ที่อยู่ในโครงสร้างของผลึกหลุดออกมา เช่น เหล็กในสภาพเฟอร์ริสที่หลุดออกมามักถูกออกซิไดซ์ไปเป็นเหล็กสภาพเฟอร์ริก ส่วนแมกนีเซียมและอะลูมิเนียมถูกชะไปกับสารละลาย เมื่อเป็นเช่นนี้จะทำให้

โครงสร้างในแร่เกิดการยุบตัว อย่างไรก็ตาม แร่บางชนิดที่เกิด ณ อุณหภูมิและความดันสูง แต่มีความคงทนสามารถอยู่ได้ในสภาวะที่ผิวโลก เช่น ควอร์ตซ์ ทองคำ แพลทินัม อิลเมนไนต์ แร่ดีบุก รัตนชาติ และเพชร เป็นต้น

ตาราง 1 ความทนทานของแร่ในหินอัคนีต่อการผุพังทางเคมี (Goldich, 1938)

ความเสถียร	แร่เฟอร์โรแมกนีเซียม	แร่เฟลสปาร์	การเกิด
น้อยที่สุด (least stable)	โอลิวีน (olivine)	แคลเซียม-แพลจิโอเคลส (Ca-plagioclase)	อุณหภูมิสูง (high-temperature formation)
	ไพโรซีน (pyroxene)	แคลเซียม-โซเดียม แพลจิโอเคลส (Ca-Na plagioclase)	
	แอมฟิโบล (amphibole)	โซเดียม-แคลเซียม แพลจิโอเคลส (Na-Ca plagioclase)	
	ไบโอไทต์ (biotite)	โซเดียม-แพลจิโอเคลส (Na- plagioclase)	
		โปแตสเซียมเฟลสปาร์ (K-feldspar)	
		มัสโคไวต์ (muscovite)	
มากที่สุด (most stable)		ควอร์ตซ์ (quartz)	อุณหภูมิต่ำ (low-temperature formation)

การสุพ้งของหินบางชนิด

หินแกรนิต

เมื่อหินแกรนิตเกิดการสุพ้งทางกายภาพเต็มที่แล้ว แร่ที่หลุดออกมามักประกอบด้วย เฟลสปาร์ ควอร์ตซ์ ฮอร์นเบลน และ ไมกา ซึ่งส่วนใหญ่มีขนาดเท่าเม็ดทรายหรือโตกว่าบ้าง เมื่อเกิดการสุพ้งทางเคมี เฟลสปาร์มักเปลี่ยนเป็นแร่ดินและสารละลาย ฮอร์นเบลนและไบโอไทต์ เปลี่ยนเป็นฮิมาไทต์, ลิโมนิต, แร่ดินบ้างเล็กน้อยและสารละลาย ส่วนควอร์ตซ์ มัสโคไวต์ และแร่รองอื่นมักไม่เปลี่ยนแปลง สารละลายจะพาไปแคลเซียมไอออน, โซเดียมไอออน, แคลเซียมไอออน, แมกนีเซียมไอออน, และซิลิเกตไอออนไป เหลือแต่แร่ดินปนไมกา และ บางส่วนถูกเคลือบด้วยฮิมาไทต์ หรือ ลิโมนิตเกิดอยู่กับที่ได้

หินบะซอลต์

หินบะซอลต์ประกอบด้วยแร่ แพลจิโอเคลสเฟลสปาร์ที่มีปริมาณแคลเซียมสูง ไพรอกซีน และโอลิวีน ดังนั้น เมื่อเกิดการสุพ้งทางเคมีจึงให้แร่ดิน ฮิมาไทต์หรือลิโมนิต และสารละลายของ โซเดียมไอออน, แคลเซียมไอออน, แมกนีเซียมไอออน, และซิลิเกตไอออน ส่วนแร่ดิน ที่ตกค้างอยู่บนหินบะซอลต์มักมีสีค่อนข้างเข้มถึงแดงจัด และเกิดอยู่ตลอดที่พบหินบะซอลต์นั้น

หินทราย

การสุพ้งของหินทรายขึ้นกับแร่ที่เป็นองค์ประกอบ เช่น หินทรายที่ประกอบด้วยควอร์ตซ์ เมื่อเกิดการสุพ้งจะได้เม็ดทรายร่วมของควอร์ตซ์ เนื่องจากควอร์ตซ์ทนทานต่อการเปลี่ยนแปลงทางเคมี หรือการสุพ้งของหินทรายที่มีเฟลสปาร์เป็นส่วนประกอบจะคล้ายกับการสุพ้งของหินแกรนิต ส่วนหินทรายแวกเป็นหินทรายอีกชนิดหนึ่ง ประกอบด้วยควอร์ตซ์, เฟลสปาร์, เฟอร์โรแมกนีเซียม, เศษหิน, ทรายแป้ง, และแร่ดินเหนียว เมื่อสุพ้งแล้วมักได้ของผสมจากการสุพ้งอยู่ปนกัน

หินปูน

โดยทั่วไปการสุพ้งของหินปูนขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิอากาศ บริเวณที่อุณหภูมิปานกลาง ถึงสูง และมีฝนตกชุกมีส่วนช่วยทำให้การสุพ้งเกิดได้ดี และสิ่งที่ได้จากการสุพ้งนี้ส่วนใหญ่ อยู่ในรูปของสารละลายหรือบางส่วนที่ละลายไม่หมดก็ถูกนำไปในรูปของเศษหิน สารประกอบ จำพวกเหล็กและซิลิกาจับตัวเป็นของแข็งทำให้ได้ดินตะกอนสีแดงๆ ที่เรียกว่า เทอร์ราโรซา (terra rosa)

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการผุพังทางเคมี

- ชนิดของหินที่พบเป็นองค์ประกอบของเปลือกโลกในบริเวณนั้น (rock lithology)

หินต่างชนิดกันสามารถทนทานต่อการผุพังทางเคมีได้ไม่เท่ากัน เพราะแร่ที่ประกอบขึ้นเป็นหินเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน ควอร์ตซ์เป็นแร่ที่ทนทานที่สุดในสภาพแวดล้อมบนผิวโลก ดังนั้นหินที่ประกอบด้วยควอร์ตซ์มากจึงทนทานต่อการผุพังทางเคมี ดังจะเห็นได้จากเทือกเขาที่เป็นหินแกรนิตซึ่งมีควอร์ตซ์เป็นแร่ประกอบหลัก มักมีลักษณะสูงชันกว่าเทือกเขาที่เป็นหินดินดานซึ่งทนต่อการผุพังทางเคมีได้น้อยกว่า เป็นต้น ความแตกต่างนี้เป็นผลจากอัตราการผุพังของแร่ที่ประกอบหินต่างกัน จึงทำให้เกิดลักษณะภูมิประเทศที่ต่างกันได้นอกจากคุณสมบัติในเชิงแร่แล้ว ลักษณะโครงสร้างทางกายภาพของหินก็มีอิทธิพลต่ออัตราการผุพังเช่นเดียวกัน เช่น หินทราย (หินตะกอน) และหินควอร์ตไซต์ (หินแปร) ประกอบด้วยแร่ควอร์ตซ์เกือบทั้งหมด แต่ภายในโครงสร้างของหินทรายมีรูพรุนมากกว่าหินควอร์ตไซต์ทำให้การผุพังทางกายภาพเกิดขึ้นได้ดี โดยเฉพาะในกรณีที่เกิดจากน้ำแข็งที่แข็งตัวในช่องว่าง หรือรอยแตกของหินในเขตภูมิอากาศหนาว

- สภาพภูมิอากาศ (climate)

สภาพภูมิอากาศมีผลต่ออัตราการผุพังที่เกิดขึ้นในแต่ละบริเวณแตกต่างกันไป เช่น ในเขตร้อนชื้น ปริมาณความชื้นและอุณหภูมิช่วยกระตุ้นปฏิกิริยาเคมีให้เกิดได้ดียิ่งขึ้น การผุพังทางเคมีจึงเกิดได้ดีขึ้นตามไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้การผุพังในบริเวณที่มีอากาศชื้นและอบอุ่นมักเกิดได้ดีกว่าในบริเวณที่แห้งแล้งและหนาว เช่น หินปูนและหินอ่อนซึ่งต่างก็ประกอบด้วยแร่แคลไซต์เหมือนกัน สามารถเกิดการผุพังทางเคมีได้ดีในบริเวณที่มีอากาศชื้น แต่หินเหล่านี้อยู่ในแถบภูเขาสูงและบริเวณเขตหนาวในช่วงละติจูดสูงเป็นสภาพที่เหมาะสมกับการผุพังทางกายภาพ โดยเฉพาะที่เกิดจากการแข็งตัวของน้ำ

- ความลาดชัน (slope)

ในบริเวณที่มีลักษณะภูมิประเทศสูงชัน กระบวนการพัดพาที่เกิดขึ้นโดยมีน้ำเป็นตัวกลางสามารถนำเอาผลที่ได้จากกระบวนการผุพังออกจากแหล่งกำเนิดด้วยอัตราที่เร็วมาก (weathering-limited denudation regimes) เมื่อเป็นเช่นนี้ปฏิกิริยาเคมีระหว่างน้ำกับหินจึงมีโอกาสดำเนินไปน้อยมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการผุพังทางเคมีสามารถเกิดขึ้นได้น้อยกว่าการผุพังทางกายภาพ ดังนั้น สิ่งที่เหลือจากการผุพังในบริเวณนี้น่าจะมีองค์ประกอบคล้ายคลึงกับหินต้นกำเนิด ในขณะที่บางบริเวณที่ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบหรือมีความลาดชันน้อย กระบวนการพัดพาดังกล่าวเกิดขึ้นได้ช้า เมื่อเป็นเช่นนี้ช่วงเวลาที่มีน้ำสัมผัสกับหินจึงนานขึ้น โอกาสที่จะเกิดปฏิกิริยาเคมี

จึงมีมากขึ้นด้วย และอาจกล่าวได้ว่าบริเวณนี้การผุพังทางเคมีสามารถเกิดขึ้นได้มากกว่า
กระบวนการผุพังทางกายภาพ (transport-limited denudation regimes) ด้วยเหตุผลดังกล่าว
สิ่งที่ได้จากการผุพังในบริเวณนี้น่าจะเป็นผลจากกระบวนการผุพังทางเคมี

- การปกคลุมของพืช (vegetative cover)

ในบริเวณที่มีพืชปกคลุมจะมีผลต่อการผุพังทั้งทางกายภาพและทางเคมี โดยพืชจะยับยั้ง
การผุพังทางกายภาพ (ยกเว้นในกรณีที่รากพืชขนานไปตามรอยแยกของหิน) พืชมีส่วนช่วย
ทำให้เกิดการผุพังทางเคมีได้ดี โดยการดูดเอาความชื้นและสารเคมีจากดินมาใช้ เมื่อพืชตายลง
จึงเน่าเปื่อยกลายเป็นดินและเป็นการเพิ่มกรดอินทรีย์ให้กับดินทำให้การผุพังทางเคมีเกิดได้ดีขึ้น

ผลจากกระบวนการผุพังทางเคมีแบ่งออกได้เป็น 4 ชนิดหลักๆ คือ (1) สสารภายในหิน
ที่เปลี่ยนรูปจากของแข็งไปเป็นสารละลาย หรือคอลอยด์ (สารวุ้น) (2) สสารภายในหินที่ทนทาน
ต่อการผุพังทางเคมี ซึ่งผลที่ได้อยู่ในรูปของแข็ง (3) สสารภายในหินที่อยู่ในรูปของแข็งและ
ถูกนำออกจากแหล่งกำเนิดก่อนที่จะเกิดการผุพังทางเคมีขึ้น และ (4) สสารภายในหินที่เมื่อผ่าน
ปฏิกิริยาของการผุพังทางเคมีแล้วกลายเป็นผลผลิตในรูปของแข็ง

กล่าวโดยสรุป ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผุพังนั้นมีทั้งในรูปของของแข็งและสารละลาย
ซึ่งเมื่อถูกนำออกจากแหล่งกำเนิดในที่สุดก็ถูกพัดพาลงสู่ทะเลโดยตัวกลางในการพัดพาหลายชนิด
เช่น ทางลม ทางน้ำ ชARN้ำแข็งและสิ่งมีชีวิต เป็นต้น สำหรับในประเทศไทย เช่น
ในประเทศไทย ผลที่ได้จากการผุพังเหล่านี้เดินทางลงสู่ทะเลโดยผ่านทางแม่น้ำเป็นหลัก (Riley
และ Chester, 1971)

เนื่องจากผลที่ได้จากกระบวนการผุพังเหล่านี้จะถูกนำลงสู่ทะเลโดยมีแม่น้ำเป็นตัวกลาง
ที่สำคัญ ดังนั้นองค์ประกอบทางเคมีที่พบในน้ำผิวดิน (surface waters) จึงน่าจะสะท้อนให้เห็น
ลักษณะทางธรณีวิทยาและสภาพการผุพังที่เกิดขึ้นได้ และช่วยให้เราทำนายแนวโน้มของ
การนำธาตุปริมาณมากในรูปของสารละลายผ่านทางแม่น้ำลงสู่ทะเลที่เกิดตามธรรมชาติได้

Maybeck (1981) ได้รวบรวมข้อมูล และสามารถอธิบายลำดับความแปรผันของ
ธาตุปริมาณมากในน้ำท่าซึ่งไหลผ่านบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำที่ประกอบด้วยชนิดของหินที่แตกต่างกันได้
เช่น หินตะกอนเมื่อเกิดการผุพังมักให้แคลเซียมไอออน แมกนีเซียมไอออน ซัลเฟตไอออน และ
ไบคาร์บอเนตไอออนออกมาในปริมาณมากกว่าหินที่เกิดจากการตกผลึก (crystalline rocks)
นอกจากนี้ Maybeck(1981) ได้ประเมินอัตราการผุพังของหินบนเปลือกโลกและสรุปว่า ผลที่ได้
จากการผุพังทางเคมีส่วนใหญ่มาจากหินตะกอน (ประมาณร้อยละ 90 ของผลที่ได้จากการผุพัง
ทั้งหมด) โดยประมาณร้อยละ 66 มาจากการตกตะกอนของสารประกอบคาร์บอเนต (carbonate

deposit) Maybeck (1983) ได้จัดเรียงอัตราการผุพังสัมพัทธ์ของหินตะกอนแต่ละชนิดมีลำดับดังนี้ คือ หินเกลือระเหย (evaporites rocks) > หินที่ประกอบด้วยคาร์บอเนต (carbonate rocks) > หินที่เกิดจากการตกผลึก (crystalline rocks), หินดินดาน (shale) และหินทราย (sandstone) นอกจากนี้ลักษณะภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศยังเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการผุพังที่เกิดขึ้นด้วย

1.2 ธรรมิเคมีของน้ำผิวดิน

น้ำผิวดินที่พบบนผิวโลกในแต่ละบริเวณมักมีองค์ประกอบทางเคมีแตกต่างกันขึ้นกับปัจจัยของสภาพแวดล้อมในบริเวณนั้น องค์ประกอบทางเคมีของน้ำผิวดินโดยส่วนใหญ่มาจากกระบวนการผุพัง (weathering processes) ของหินบนทวีป, การย่อยสลายสารอินทรีย์ (decomposition), จากบรรยากาศ และบางบริเวณอาจมาจากสารมลพิษต่างๆ ที่เป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ด้วย

จากการที่องค์ประกอบทางเคมีของน้ำผิวดินในแต่ละบริเวณมีความแตกต่างกัน จึงทำให้เกิดแนวคิดในการจำแนกชนิดของน้ำผิวดินที่พบบนผิวโลกโดยใช้เกณฑ์ต่างๆ กัน คือ

- องค์ประกอบทางเคมีที่ละลายอยู่ในน้ำ
- ปริมาณเกลือในน้ำ หรือ สัดส่วนของไอออน (ionic ratio) (Gibbs, 1970)
- ปริมาณแคตไอออนรวม (Total cation charge หรือ TZ⁺) (Stallard และ Edmond, 1983)

ชนิดของน้ำผิวดินที่จำแนกโดยใช้องค์ประกอบทางเคมีที่ละลายอยู่ในน้ำ

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของสิ่งที่ละลายอยู่ในน้ำ สามารถแบ่งน้ำผิวดินที่พบบนผิวโลกออกได้ 2 ชนิดใหญ่ๆ คือ น้ำท่า (river water) และ น้ำทะเล (seawater) โดยน้ำท่ามีแคลเซียมไอออนและโบคาร์บอเนตไอออนเป็นส่วนสำคัญ (Martin และ Whitfield, 1983) ในขณะที่น้ำทะเลจะมีโซเดียมไอออนและคลอไรด์ไอออนเป็นส่วนสำคัญ (Riley และ Chester, 1971) ไอออนทั้งสองนี้เป็นองค์ประกอบในรูปสารละลายพื้นฐานที่ช่วยเพิ่มปริมาณเกลือ (total ionic content) ในน้ำทะเล อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบในรูปสารละลายทั้งแคตไอออน และ แอนไอออนปริมาณมากที่พบในน้ำท่ามีความแปรผันสูงกว่าในน้ำทะเล (ตาราง 2) ซึ่ง Maybeck (1981) ได้จัดเรียงลำดับความแปรผันขององค์ประกอบในรูปสารละลายที่พบในน้ำท่าไว้ดังนี้ คือ $Cl^- > SO_4^{2-} > Ca^{2+} = Na^+ > Mg^{2+} > HCO_3^- > SiO_2 > K^+$

ตาราง 2 องค์ประกอบของธาตุปริมาณมากในแม่น้ำที่ไหลลงสู่มหาสมุทร (มิลลิกรัมต่อลิตร)
(จาก Martin และ Whitfield, 1983 และ Riley และ Chester, 1971)

ธาตุ	แอตแลนติก (Atlantic)	อินเดีย (Indian)	อาร์กติก (Arctic)	แปซิฟิก (Pacific)	ค่าเฉลี่ยของ แม่น้ำทั่วโลก	น้ำทะเล
Na ⁺	4.2	8.5	8.8	5.2	5.3	10,733
K ⁺	1.4	2.5	1.2	1.2	1.5	399
Ca ²⁺	10.5	21.6	16.1	13.9	13.3	412
Mg ²⁺	2.5	5.4	1.3	3.6	3.1	1,294
Cl ⁻	5.7	6.8	11.8	5.1	6.0	19,344
SO ₄ ²⁻	7.7	7.9	15.9	9.2	8.7	2,712
HCO ₃ ⁻	37.0	94.9	63.5	55.4	51.7	142
SiO ₂ ³⁻	9.9	14.7	5.1	11.7	10.7	-

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชนิดของน้ำผิวดินที่จำแนกโดยใช้ปริมาณเกลือในน้ำ หรือ สัดส่วนของไอออน (ionic ratio)

Gibbs (1970) ได้ใช้ปริมาณเกลือในน้ำหรือสัดส่วนของไอออน (ionic ratio) จำแนกชนิดของน้ำผิวดิน และสรุปว่าน้ำผิวดินนั้นตกอยู่ใต้อิทธิพลที่สำคัญ 3 ชนิด คือ

- (1) น้ำผิวดินที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของน้ำฟ้า (Precipitation- or rain-dominated end-member)
น้ำผิวดินกลุ่มนี้มีปริมาณเกลือละลายอยู่ในน้ำน้อยมาก โดยอัตราส่วนสัมพัทธ์ของ $\text{Na}^+(\text{Na}^+ + \text{K}^+)$ และ $\text{Cl}/(\text{Cl} + \text{HCO}_3^-)$ มีค่าสูง และพบในบริเวณที่กระบวนการผุพังของหินเกิดขึ้นน้อยและมีอัตราการระเหยต่ำ
- (2) น้ำผิวดินที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของหิน (Rock-dominated end-member)
น้ำผิวดินกลุ่มนี้มีปริมาณเกลือละลายอยู่ในน้ำปานกลาง โดยอัตราส่วนสัมพัทธ์ของ $\text{Na}^+(\text{Na}^+ + \text{K}^+)$ และ $\text{Cl}/(\text{Cl} + \text{HCO}_3^-)$ มีค่าต่ำ และพบในบริเวณที่กระบวนการผุพังของหินเกิดขึ้นรุนแรงและมีอัตราการระเหยต่ำ
- (3) น้ำผิวดินที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของการระเหยและการตกผลึก (Evaporation-crystallization end-member)
น้ำผิวดินกลุ่มนี้มีปริมาณเกลือละลายอยู่ในน้ำสูงมาก โดยอัตราส่วนสัมพัทธ์ของ $\text{Na}^+(\text{Na}^+ + \text{K}^+)$ และ $\text{Cl}/(\text{Cl} + \text{HCO}_3^-)$ มีค่าสูง พบในบริเวณที่กระบวนการผุพังของหินเกิดขึ้นรุนแรงและมีอัตราการระเหยสูง

ในการจำแนกน้ำผิวดินโดยใช้ปริมาณเกลือในน้ำหรือสัดส่วนของไอออนข้างต้น Maybeck (1981) เชื่อว่าน้ำผิวดินถึงร้อยละ 98 เป็นพวกที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของหิน (โดยอีกเพียงร้อยละ 2 อยู่ภายใต้อิทธิพลน้ำฟ้า และอิทธิพลของการระเหยและการตกผลึก) โดยให้เหตุผลว่า แม่น้ำส่วนใหญ่ไหลผ่านหินที่เกิดกระบวนการผุพังแตกต่างกัน ดังนั้น อิทธิพลขององค์ประกอบทางเคมีของหินต้นกำเนิดจึงเป็นปัจจัยหลักที่ควบคุมความเข้มข้นของธาตุปริมาณมาก (major elements) ที่ละลายอยู่ในน้ำ

อย่างไรก็ตาม การจำแนกน้ำผิวดินของ Gibbs (1970) ยังไม่สามารถอธิบายการเกิดของน้ำผิวดินที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของกระบวนการระเหยและการตกผลึก ที่พบในบางบริเวณได้ ต่อมา Feeth (1971) ได้พบว่าน้ำผิวดินที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของการระเหยและการตกผลึกไม่ค่อยพบในแหล่งน้ำที่มีน้ำไหลตลอดปี น้ำผิวดินชนิดนี้จึงเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของน้ำที่มีแคลเซียม ไอออนและไบคาร์บอเนตไอออน โดยมีอัตราการระเหยเพิ่มขึ้นสัมพันธ์กับปริมาณเกลือที่เพิ่มขึ้น การระเหยมีส่วนทำให้แคลเซียมไบคาร์บอเนตเกิดการตกตะกอน หรือบางครั้งอาจมีแคลเซียมซัลเฟตตกตะกอนร่วมด้วย แต่ผลจากการศึกษาก็ยังไม่สามารถบอกถึงอิทธิพลระหว่างกระบวนการระเหยกับปริมาณเกลือที่ได้รับจากน้ำใต้ดินที่พบในบริเวณนั้น ได้อย่างชัดเจน

ชนิดของน้ำผิวดินที่จำแนกโดยใช้ปริมาณแคตไอออนรวม (Total cation charge หรือ TZ^+)

จากแนวความคิดในการจำแนกน้ำผิวดินข้างต้น พบว่า กระบวนการผุพังทางเคมีของหิน เป็นปัจจัยหลักที่ควบคุมองค์ประกอบทางเคมีของน้ำผิวดิน เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างชัดเจนระหว่างลักษณะทางธรณีวิทยากับองค์ประกอบทางเคมีของน้ำที่พบในพื้นที่ลุ่มน้ำ Stallard และ Edmond (1981, 1983 และ 1987) ได้ทำการศึกษาอิทธิพลของสภาพการผุพังและสภาพทางธรณีวิทยาที่มีผลต่อปริมาณของธาตุปริมาณมากในรูปสารละลายในบริเวณลุ่มน้ำอะเมซอนของทวีปอเมริกาใต้ ซึ่งมีสภาพทางธรณีวิทยาดังรูป 2 จากความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณแคตไอออนรวม (ปริมาณแคตไอออนรวมเป็นตัวแทนของความเข้มข้นของแคตไอออนปริมาณมาก 4 ชนิด คือ โซเดียมไอออน โปแตสเซียมไอออน แมกนีเซียมไอออน และแคลเซียมไอออน) กับลักษณะทางธรณีวิทยาและสัณฐานวิทยาที่พบบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำทำให้ Stallard และ Edmond (1983) สามารถจำแนกชนิดของน้ำตัวอย่างที่พบเป็น 4 กลุ่ม คือ

(1) แม่น้ำที่มีความเข้มข้นของแคตไอออนรวมอยู่ในช่วง $0 < TZ^+ < 200 \mu\text{eq/L}$ ที่ไหลผ่านวัตถุที่ผ่านการผุพังที่รุนแรงมากที่สุด โดยเกิดขึ้นในบริเวณที่การพัดพาถูกจำกัด (เช่น บริเวณที่อัตราการผุพังสูงกว่าอัตราการพัดพา) ซึ่งเป็นบริเวณที่มีชั้นดินถูกพัฒนาจนเกิดเป็นชั้นหนามาก แม่น้ำเหล่านี้มีปริมาณซิลิเกตสูงเมื่อเทียบกับธาตุปริมาณมากชนิดอื่น และมีอัตราส่วนของแคตไอออนคล้ายคลึงกับหินต้นกำเนิด

(2) แม่น้ำที่มีความเข้มข้นของแคตไอออนรวมอยู่ในช่วง $200 < TZ^+ < 450 \mu\text{eq/L}$ ที่ไหลผ่านลักษณะภูมิประเทศที่ประกอบด้วยหินซิลิเกตเป็นส่วนใหญ่ และมีปริมาณซิลิกาสูงเมื่อเทียบกับธาตุปริมาณมากในรูปสารละลายชนิดอื่นๆ ดังนั้น ปริมาณแคตไอออนรวมที่มีสูงสุดในน้ำผิวดินที่พบในกลุ่มนี้ มักพบในแม่น้ำที่ไหลผ่านหินที่ประกอบด้วยซิลิเกตที่เกิดการผุพังแบบจำกัด เช่น บริเวณที่มีอัตราการพัดพาวัตถุที่เกิดจากการผุพังสูงกว่าอัตราการเกิด เมื่อทำการเปรียบเทียบกับองค์ประกอบของหินที่พบในบริเวณลุ่มน้ำอะเมซอน พบว่า แม่น้ำเหล่านี้มีแนวโน้มที่แคตไอออนในกลุ่มโซเดียมไอออนสูงกว่าโปแตสเซียมไอออน และแคลเซียมไอออนสูงกว่าแมกนีเซียมไอออน

(3) แม่น้ำที่มีความเข้มข้นของแคตไอออนรวมอยู่ในช่วง $450 < TZ^+ < 3,000 \mu\text{eq/L}$ ที่ไหลผ่านบริเวณที่เป็นตะกอนทะเล (marine sediment) หรือ ชั้นตะกอนสีแดง (red bed) ความเข้มข้นของแคตไอออนรวมในแม่น้ำมีปริมาณสูงขึ้น เพราะแม่น้ำเหล่านี้ไหลผ่านบริเวณที่ประกอบด้วยหินในกลุ่มคาร์บอนเนต, หินดินดานที่ขาดออกซิเจน (reduced shale) และ หินเกลือระเหยเล็กน้อย น้ำในแม่น้ำเหล่านี้จึงมีความเข้มข้นสัมพัทธ์ของแคลเซียมไอออน

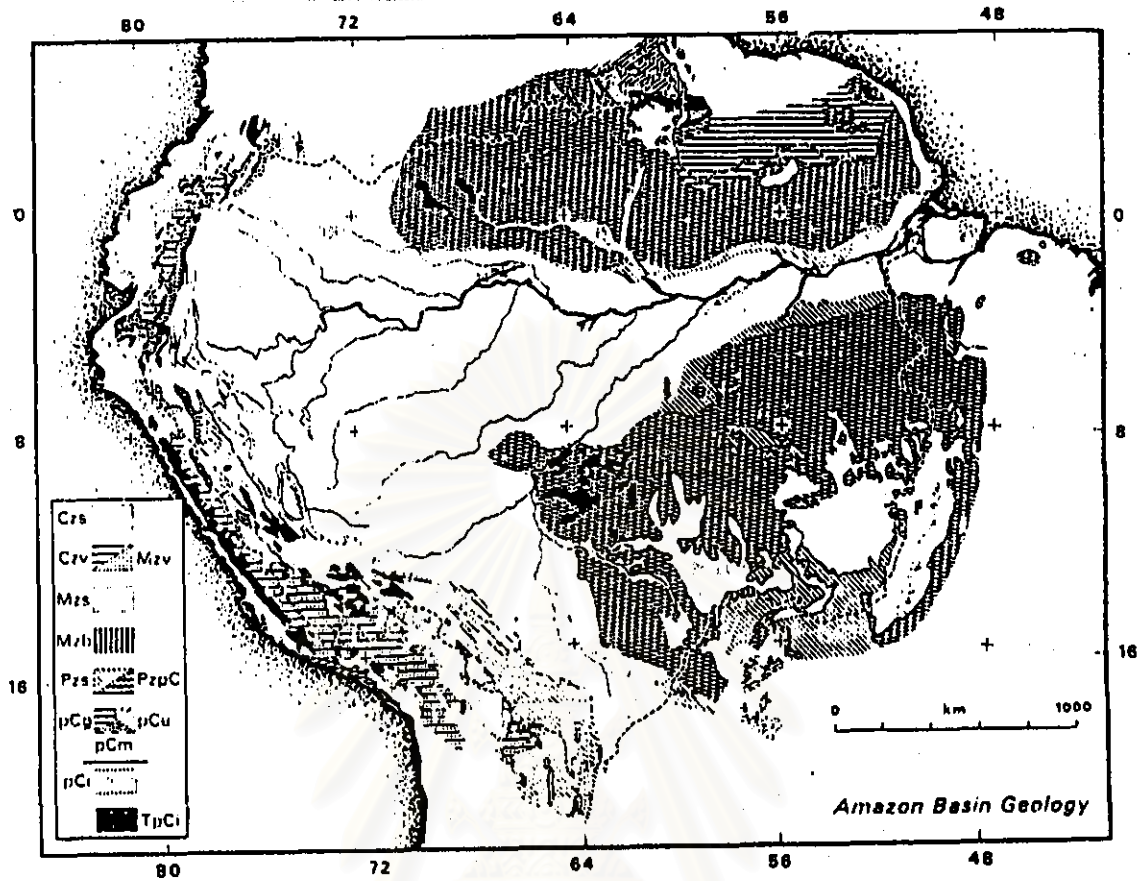
แมกนีเซียมไอออน และ โบคาร์บอเนตไอออนสูง และสำหรับในแม่น้ำที่ไหลผ่านบริเวณที่เป็น หินดินดานดังกล่าวนี้ (หินเกลือระเหยแทรกอยู่เพียงเล็กน้อย) มักพบปริมาณซัลเฟตไอออนสูงด้วย

(4) แม่น้ำที่มีความเข้มข้นของแคดไอออนรวมอยู่ในช่วง $TZ^+ > 3,000 \mu\text{eq/L}$ ที่ไหลผ่าน บริเวณที่เป็นแหล่งสะสมของหินเกลือระเหย จึงมีปริมาณโซเดียมไอออนและคลอไรด์ไอออนสูง

การศึกษาของ Stallard และ Edmond (1981, 1983 และ 1987) ทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐาน ขององค์ประกอบทางเคมีในรูปสารละลายในน้ำผิวดินบริเวณลุ่มน้ำอะเมซอน ซึ่งแสดงให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ของธาตุปริมาณมากที่พบในพื้นที่ลุ่มน้ำในแต่ละบริเวณ อย่างไรก็ตาม การศึกษา ในลุ่มน้ำอะเมซอนนี้ยังไม่มีผู้ยืนยันว่าสามารถนำมาใช้กับพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นได้ ด้วยเหตุนี้ จึงได้นำ แนวความคิดดังกล่าวมาทำการศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูป 2 สภาพทางธรณีวิทยาของกลุ่มน้ำอะเมซอน ทวีปอเมริกาใต้

สัญลักษณ์ที่ใช้

Czs	Cenozoic sedimentary rock
Czv	Cenozoic volcanic rock
Mzv	Mesozoic volcanic rock
Mzs	Mesozoic sediments
Mzb	Mesozoic basalt
Pzs	Paleozoic sediments
PzpC	Paleozoic and/or Precambrian metamorphics
pCg	Precambrian granitic rock
pCu	Precambrian unmetamorphic rock
pCm	Precambrian metamorphic rock
pCi	Intrusive rock

1.9 วัตถุประสงค์และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

วัตถุประสงค์

1. จำแนกชนิดของน้ำผิวดินที่พบในกลุ่มน้ำบางปะกงตามปริมาณแคดไอออนรวม
2. บอกถึงอิทธิพลของสภาพทางธรณีวิทยาและสภาพการศุพังของกลุ่มน้ำบางปะกงที่มีผลต่อปริมาณแคดไอออนรวมในแม่น้ำ

สมมุติฐาน

ธาตุปริมาณมากในรูปสารละลายที่แม่น้ำบางปะกงนำลงสู่ทะเลนั้น น่าจะถูกควบคุมโดยกระบวนการศุพังทางเคมีที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มน้ำบางปะกง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบแนวโน้มของการพัฒนาธาตุปริมาณมากในรูปสารละลายผ่านทางแม่น้ำบางปะกงลงสู่อ่าวไทย
2. สามารถบอกถึงอิทธิพลที่ควบคุมการพัฒนาธาตุปริมาณมากในรูปสารละลายที่แม่น้ำบางปะกงไหลลงสู่อ่าวไทย